

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

Жабінець Наталія Валеріївна

УДК 242.7: 316.37

**ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ ТА ЇХ ВТІЛЕННЯ
У ПРОЦЕСІ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

23.00.03 – політична культура та ідеологія

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політичних наук Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
Горбатенко Володимир Павлович,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН
України,
завідувач Центру енциклопедичних юридичних видань

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Корнієнко Валерій Олександрович,
Вінницький національний технічний університет, завідувач
кафедри політології і права
кандидат політичних наук
Бульбенюк Світлана Степанівна,
Київський національний економічний університет імені
Вадима Гетьмана,
старший викладач кафедри політології і соціології

Провідна установа: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, відділ теоретичних та прикладних проблем політології, м. Київ

Захист дисертації відбудеться “ 26 ” травня 2006 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К.26.053.12 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано “ 25 ” квітня 2006 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Н.В. Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Аксиологія як науковий напрям, що вивчає ціннісні засади функціонування суспільства, виник відносно недавно, лише в другій половині ХХ століття. Однак людство з давніх часів зверталось до розгляду та визначення фундаментальних цінностей співіснування людей, таких як добро, краса, життя, свобода, істина, щастя, справедливість, любов, здоров'я тощо. Що ж стосується системного розгляду політичних цінностей особистості та суспільства, їх взаємозв'язку з культурою і природою, то ця проблема залишається досі недостатньо розробленою в українській політології.

Світ цінностей виникає і оформлюється в процесі духовної діяльності людини, як один з елементів культури. Людина не лише творить цінності залежно від своїх інтересів, бажань, потреб, змінює та реалізує їх у ході суспільно-історичної практики, але й сама виступає найвищою цінністю. А отже, аксіологічні дослідження стають частиною пізнання власне людини, вибору сенсу її життя в умовах сучасного світу. Зміни в соціально-економічних, культурних пріоритетах пострадянського суспільства призвели до розгубленості більшості населення, духовного спустошення. Саме тому сучасні вчені визначають першочерговим завданням заповнення ціннісного вакууму, що передбачає системне дослідження духовних основ політики, привернення уваги широких верств громадськості до ціннісних проблем розвитку нашого суспільства і людства в цілому. Така планомірна, комплексна робота передбачає піднесення рівня індивідуальної та суспільної відповідальності за розв'язання соціально-економічних і соціокультурних проблем. Без вирішення ціннісних проблем поступу сучасного людства неможливі подальший соціально-економічний, технологічний розвиток, попередження цивілізаційних катастроф, глобальних проблем.

Стабільність політичної системи демократичного суспільства, згуртованість соціально-політичних утворень передбачає розробку та створення стійкої системи пріоритетних політичних цінностей. А це, в свою чергу, передбачає визначення базових цінностей, довкола яких згруппуються інші цінності та ідеї. Якою б зазначена цінність не була (екологічна, гуманістична, національна ідея, або ідеї безпеки, свободи, справедливості тощо), вона не повинна бути нав'язаною зверху, абстрактною, або запозиченою у західного суспільства без урахування національних, ментальних особливостей українського суспільства. Процес формування системи цінностей особистості та соціальних груп проходить за участю різних соціальних інститутів та при безпосередній участі держави, її цілеспрямованого та послідовного впливу.

Ситуація в сучасній незалежній Україні, що склалась навколо культури, і політичної культури зокрема, засвідчує: розчарування людей у попередній системі цінностей та відсутність чи деформацію нової; страх перед майбутнім, апатію та небажання брати участь у соціально-політичному

житті суспільства. Такі кризові настрої відзначаються дослідниками як у молодіжному середовищі, так і серед людей старшого покоління, соціалізація яких проходила в умовах домінування радянської ідеології. Та своє майбутнє молода українська держава пов'язує більшою мірою саме з діяльністю молоді, свідомість якої формується вже в нових умовах незалежності, побудови демократичного суспільства. При цьому не слід забувати про те, що діяльність молоді реалізується в умовах соціальної, економічної і духовної незахищеності, переосмислення духовних основ політичної культури, порушення процесу наступності передачі суспільного досвіду від покоління до покоління, відсутності позитивного досвіду життєдіяльності в умовах соціально-економічної, політичної та духовної стабільності. Все це й зумовлює необхідність запропонованого дослідження. Складні умови нашого сьогодення потребують розробки в Україні державної молодіжної політики з метою активного залучення молоді до суспільно-корисної діяльності. Молодіжна політика, в свою чергу, не може і не повинна формуватися без опертя на науково обґрунтовану, апробовану суспільною практикою систему політичних цінностей.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема і зміст дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексної науково-дослідної теми “Проблеми політичної модернізації і трансформації: світовий і український досвід” кафедри політичних наук Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, науковий напрям “Дослідження гуманітарних наук”, затверджений Вченою радою 25 грудня 2003 року, протокол № 5. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою НПУ імені М.П. Драгоманова (протокол № 10 від 25 травня 2000 року).

Метою дисертаційного дослідження є здійснення теоретичного аналізу процесу формування цінностей особистості, соціальної групи, суспільства в цілому; дослідження реального стану політичної культури українського суспільства, пріоритетів сучасної світової культури; вивчення впливу системи політичних цінностей на процес модернізації України, становлення демократичного суспільства.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- всебічно розглянути особливості та механізми процесу формування системи політичних цінностей;
- виявити функції, роль та місце політичних цінностей у свідомості людини і структурі суспільства перехідного типу;
- охарактеризувати існуючі системи ідеологічних цінностей, визначити системотворчі ідеї-цінності та розвиваючі цінності для українського суспільства;
- з'ясувати особливості й потреби трансформації ідеї громадянського суспільства в соціальну реальність сучасної України;

- розглянути проблеми соціалізації особистості як основи формування і втілення системи політичних цінностей на національній основі;
- проаналізувати особливості та стан ціннісної парадигми сучасної української молоді;
- розкрити роль позитивних політичних цінностей у процесі трансформації українського суспільства;
- співставити ціннісні детермінанти модернізованого та традиційного суспільства;
- визначити необхідні шляхи та перспективи молодіжної політики України, напрями змін у системі сучасної освіти.

Об'єктом дослідження виступає система політичних цінностей як важлива складова політичної культури.

Предмет дослідження – особливості впливу політичних цінностей на процеси розбудови незалежної, демократичної, соціальної, правової держави та гуманізації суспільства в Україні.

Методологічна основа дослідження. Всебічний, об'єктивний аналіз системи політичних цінностей суспільства вимагає застосування цілісного комплексу загальнонаукових методів та принципів, а також специфічних політологічних підходів. Для дослідження механізмів та принципів формування політичної культури особистості, впливу на неї різних соціально-економічних, історичних, національних факторів широко використовувався діалектичний метод. Визначення рівня політичної свідомості українців, їх пріоритетів та тенденцій, співставлення системи цінностей, ідеалів людей старшого покоління та молоді проводилось за допомогою порівняльно-політологічного методу. Застосування системного методу дало можливість розглянути як цілісність політичну культуру, цінності, які її утворюють, взаємозв'язок останніх з нормами, цілями, ідеалами, ідеями, принципами.

У дисертаційній роботі застосовувались такі методологічні принципи: принцип історизму, який потребує розгляду проблеми формування системи цінностей з урахуванням конкретно-історичних обставин та цивілізаційних ознак суспільства; для порівняння цінностей окремих осіб та соціальних груп, суспільства в цілому, відповідності цінностей громадян України загальноцивілізаційним тенденціям формування постматеріальних ціннісних орієнтацій застосовувався соціальний принцип; принцип об'єктивності застосовувався в процесі дослідження об'єктивних умов формування й функціонування системи цінностей. Важливе значення в даному дослідженні надається міждисциплінарному зв'язку з філософією, соціологією, економікою, історією, статистикою, медициною, а також використанню методів, запозичених із зазначених наук, та висновків наукових досліджень, присвячених аналізу культури, формуванню ціннісних орієнтацій громадян.

Наукова новизна отриманих результатів. В дисертації здійснено комплексне дослідження ціннісної парадигми сучасного українського суспільства на основі розгляду політичних цінностей

як складових елементів політичної культури поряд з політичними нормами, ідеалами, цілями, інтересами. Реалізовано авторський підхід до проблеми визначення політичних цінностей та формування на їх основі відповідної системи, що відображає взаємодію особистості з іншими особами та суспільством у цілому в процесі її соціально-політичної діяльності, пов'язаної із втіленням загальносоціальних цінностей і відображенням детермінант (ідей, орієнтацій, уявлень, знань), які мотивують поведінку суб'єктів політики. Вищезазначене дозволило автору зробити висновки, в яких зосереджена наукова новизна даного дослідження:

1. Систематизовано теоретичні підходи до вивчення проблем формування цінностей у процесі соціально-політичної життєдіяльності людини. Запропоновано концептуальне осмислення системи позитивних політичних цінностей для українського суспільства на сучасному етапі його розвитку. На основі дослідження джерел та спостереження за розвитком України в умовах незалежності визначено схему, на основі якої утворюється зазначена система. Її основу складають: 1) домінуючі ідеї-цінності, до яких автором віднесені: свобода, справедливість, політична стабільність, громадянське суспільство; 2) розвиваючі цінності, якими вважаються: законність; політична лояльність; толерантність, схильність до компромісів; відповідальність; свідоме, неупереджене ставлення до змін; ефективна участь у політичному житті; безпека; рівність; політичний суверенітет; патріотизм; політичний плюралізм; легітимність; постматеріалізм. З'ясовано призначення, функціональні ознаки та орієнтацію на конструктивний розвиток суспільства як даної системи в цілому, так і кожної окремо взятої цінності.

2. Розглянуто та детально досліджено вплив соціально-економічних і політичних змін на формування сучасної громадянської свідомості. Виявлено залежність розуміння та інтерпретації сучасних політичних цінностей від особливостей ідеологічної системи, стану трансформації політичної системи та суспільства в цілому, його національних та цивілізаційних ознак, пов'язаних з національною культурою, моделі та особливостей економічного розвитку, характеру історичної епохи та масштабів зумовленого нею впливу на розвиток окремо взятої країни. Осмислено вплив ціннісно-морального потенціалу розвитку українського суспільства на характер його модернізації.

3. Виявлено особливості формування та впливу політичних цінностей на забезпечення процесу життєдіяльності українського соціуму. Розглянуто національні особливості та ментальні характеристики політичної культури українців у контексті їхнього впливу на формування політичних цінностей. Доведено, що зміцнення національного соціокультурного середовища сприяє відторгненню цінностей, нав'язуваних ззовні, а демократизація суспільства створює ситуацію, за якої вже не сприймаються властиві для тоталітарної держави абстрактні цінності та нав'язані згори установки.

4. Досліджено особливості формування громадянського суспільства в Україні як комплексу соціальних відносин і системи суспільних інтересів. Прослідковано його вплив на формування розвиваючих цінностей і демократичних орієнтацій, таких як: суспільний діалог, консенсус, толерантність, поміркованість; громадянська політична культура, соціальна відповідальність; громадська думка з орієнтацією на плюралістичне світосприйняття та ін. Поряд з цим громадянське суспільство розглядається як тривалий процес, спрямований на досягнення високого рівня самоврядності, консолідації й цілеспрямованості соціуму.

5. Доведено, що соціалізація особистості в умовах модернізації українського суспільства сприяє формуванню і втіленню системи політичних цінностей на національній основі. Проаналізовано етапи, особливості та умови політичної соціалізації особистості як способу формування самостійного, відповідального, соціально активного суб'єкта політичного процесу з чітко визначеними інтересами та ідеологічними орієнтаціями. Відзначено особливу роль для процесу соціалізації студентського середовища, яке здатне швидко та адекватно реагувати на зміни в політичному житті країни, продукувати демократичні ціннісні орієнтації і установки соціальної поведінки.

6. З'ясовано, що поступово на основі загальнолюдських, гуманістичних цінностей в Україні формуються постматеріальні цінності, основу яких становлять соціальна безпека і якість життя людини. Обґрунтовано значення дослідження політичної культури молоді та вплив зазначеного чинника на подальшу розробку державної молодіжної політики, створення передумов для подолання духовного вакууму суспільства, виховання свідомих громадян країни.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що на їх основі можливі подальша науково-дослідницька та інформаційно-аналітична робота, визначення основних напрямів демократизації українського суспільства з урахуванням загальноцивілізаційних пріоритетів розвитку сучасного суспільства. Зроблені у процесі дослідження висновки відкривають можливості для використання результатів дослідження у навчально-викладацькій діяльності, визначення основних засад громадянської освіти, розробки програм молодіжної політики держави, осмислення напрямів функціонування політичних об'єднань, партій та рухів.

Особистий внесок дисертанта. Дисертація є самостійною науковою розробкою здобувача.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дослідження доповідалися і обговорювалися на засіданні кафедри політичних наук НПУ імені М.П. Драгоманова, ряді науково-практичних конференцій, а саме: науково-практичній конференції для молодих вчених "Становлення і розвиток правової системи України" (Київ, 2002); міжнародній науковій конференції "Україна: шляхами віків", присвяченій 175-річчю з дня народження Георгія Андрузького (Київ, 2002).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 11 робіт, з них 6 у фахових видання ВАК України.

Структура дисертації. Проблеми, які стали об'єктом даного дослідження, визначили логіку і структуру роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (222 позиції). Загальний обсяг дисертації становить 182 сторінки, основна частина дисертації – 162 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **“Вступі”** обґрунтовуються актуальність і новизна теми дослідження; характеризуються теоретико-методологічні основи, формулюються мета і завдання; обґрунтовується наукова новизна і практичне значення даного дослідження; окреслюється рівень апробації її результатів; подається структура дисертації.

Перший розділ – “Ціннісні засади політики: теоретико-методологічні детермінанти” – складається з двох підрозділів і присвячений науково-теоретичному осмисленню рівня дослідження проблеми політичних цінностей в контексті демократизації українського суспільства.

У першому підрозділі – “Особливості аналізу і рівень дослідження політичних цінностей в сучасній політології” – обґрунтовується важливість дослідження духовних основ політики, а також розглядається стан розробки питання ціннісних засад життєдіяльності людини. Зазначається відсутність ґрунтовної розробки поняття “політичні цінності”, які найчастіше розглядаються лише як одна із складових політичної культури. Такий стан дослідження політичних цінностей має ряд негативних наслідків, що безпосередньо позначаються на розробці питання їх впливу на формування політичної свідомості, вибір ідеалів та цілей, виховання свідомих громадян в умовах демократизації суспільства.

На основі досліджень сучасних вчених (А. Абишева, В. Бабкін, С. Бульбенюк, К. Гаджиєв, В. Горбатенко, В. Корнієнко, І. Лебедєв, Д. Леонтьєв, М. Михальченко, Н. Розов) стверджується думка про існування потреби в розробці міждисциплінарного підходу до вивчення цінностей як результату духовної діяльності суспільства з урахуванням здобутків суміжних соціально-гуманітарних наук. Розгортаючи політологічне розуміння проблеми ціннісних орієнтацій, автор спирається на праці А. Абишевої, Т. Алексєєвої, В. Бакірова, О. Бандури, В. Бебика, Г. Бугайцевої, В. Будза, І. Варзара, Г. Волинки, А. Галкіна, Є. Головахи, А. Данілова, Г. Дашутіна, А. Здравомислова, Ю. Ірхіна, М. Кагана, С. Катаєва, А. Ковлера, В. Корнієнка, В. Кременя, І. Кураса, Л. Нагорної, І. Патлах, М. Попова, Ф. Рудича, С. Рябова, В. Ткаченка, М. Ходаківського.

Розглядаючи питання розвитку системи цінностей в історико-політологічному контексті, автор використовує потенціал світової науки, зокрема таких дослідників як Ф. Бейлі, С. Лодж, Дж. Нейсбіт, Дж. Рітцер, Дж. Ролз, А. Турен, Е. Фромм, Ф. Фукуяма, Е. Ціммерман. Оскільки в дисертації особлива увага відводиться проблематиці ціннісної складової державної молодіжної політики, розвитку соціально-гуманітарної освіти, розбудови громадянського суспільства, автор зверталася до праць таких вчених як В. Андрущенко, О. Бабкіна, В. Барков, В. Бех, М. Ваторопін, О. Вашутін, А. Величко, І. Вільчинська, М. Головатий, Г. Дьяконов, М. Катаєва, О. Корнієвський, І. Кресіна, Л. Морозова, М. Остапенко, Я. Пасько, М. Перепелиця, Р. Салієв, В. Селіванов, В. Степаненко, О. Шейко, Н. Юрій, В. Якушик та ін. З метою реалізації розуміння проблеми розвитку загальнолюдських і постматеріальних цінностей використані здобутки зарубіжних вчених (В. Айхлер, Д. Белл, Г. Йонас, Н. Неновські, Дж. Рітцер) та дослідження вітчизняних науковців (Т. Алексеева, І. Антонович, І. Воронов, А. Дегтярьов, В. Іноземцев, О. Кіндратець, С. Кримський, В. Кулагін, В. Лапкін, Ю. Морозов, В. Пантін, А. Сіленко).

На основі аналізу досягнень зазначених авторів з'ясовано, що зазначена проблема потребує системного осмислення, в першу чергу, засобами політології. Аналіз існуючих джерел засвідчує, що дослідження цінностей здійснюється переважно як загальна складова політичної культури. Втілюючи власну концепцію, автор зосереджується на аспектах забезпечення процесу формування громадянського суспільства і впливу на політичне життя особистісної ціннісної компоненти. Політологічне дослідження даної проблеми не виключає використання елементів міждисциплінарного підходу, оскільки з'ясовано, що лише так можна забезпечити розуміння сучасних суспільно-політичних цінностей як цілісної системи.

У другому підрозділі – “Система політичних цінностей суспільства, її призначення і функції” – пропонується визначення системи політичних цінностей як сукупності політичних ідей, орієнтирів, уявлень, знань, що орієнтують та мотивують політичну діяльність і поведінку суб'єктів політики. Система політичних цінностей відображає взаємодію особистості з іншими особами та суспільством у цілому в процесі її соціально-політичної діяльності, пов'язаної із втіленням загальносоціальних цінностей. Зазначена система узаконюється державно-правовими засобами. Саме в правовій державі гарантується оптимальна реалізація цінностей, які пов'язані із законом і не суперечать йому. Розгляд сучасних політичних цінностей пропонується з урахуванням: ідеологічної системи (теоретично оформлених поглядів та цінностей: консервативних, ліберальних, комуністичних, соціалістичних, демократичних тощо), національних та цивілізаційних ознак суспільства, економічного розвитку суспільства, історичної епохи. Суб'єкти політичної діяльності формують свою систему цінностей, визначаючи пріоритетні цінності та плануючи свою політичну діяльність.

На думку автора, не існує єдиного, універсального, стандартного для всіх країн набору цінностей, навіть у високорозвинених державах. Вони визначаються духовною культурою, формуються в процесі взаємодії індивіда з суспільством, є відображенням у свідомості особистості певних потреб та інтересів спільності. Виходячи з цього, дисертант пропонує розгляд позитивних цінностей демократичного суспільства, які є необхідною умовою сталості політичного режиму, відносної стабільності влади. Поряд з цим зазначається, що дослідження процесу формування політичної культури та поведінки особистості потребує розкриття співвідношення складових елементів політичної культури. Пропонується розгляд співвідношення цінностей з такими важливими складовими політичної культури, як оцінки, норми, ідея, ідеал та ін.

Другий розділ – “Політичні цінності як визначальні компоненти суспільно-політичного розвитку України” – складається з трьох підрозділів і присвячений висвітленню структурно-функціональних детермінант, що характеризують втілення політичних цінностей у сучасному суспільно-політичному розвитку України.

У першому підрозділі – “Особливості формування та впливу політичних цінностей на забезпечення процесу життєдіяльності українського соціуму” – досліджуються особливості формування ціннісної парадигми в пострадянському суспільстві. З’ясовано, що тоталітарне суспільство виробляло систему цінностей, установок, які мали абстрактний характер, були орієнтовані на “щасливе” майбутнє, не мали відображення на практиці та у свідомості громадян. Верховна влада проголошувала цінності, які були загальними для всіх, формальними та наперед визначеними. При цьому не враховувались інтереси й ціннісні орієнтації окремої особи, оскільки вважалося, що єдина ідеологія передбачає відповідну їй систему цінностей громадян. Громадяни нерідко з ентузіазмом сприймали абстрактні цінності та установки нав’язані їм зверху, які, втім, залишалися не реалізованими через пасивність і неусвідомленість “колективного співіснування” на рівні індивідуальної свідомості, спотвореної ідеологічними штампами. Що ж стосується конкретних, практично орієнтованих політичних цінностей, то радянська людина частіше прагнула їх уникати.

Попередня система цінностей активно використовується громадянами в сучасних умовах трансформації політичної культури. Сучасне суспільство розкололося: паралельно існують дві культури, дві системи оцінок, норм, що виявляється в дестабілізації суспільства, виникненні конфліктів та напруженості. Поряд зі збереженням авторитарно-бюрократичних цінностей радянського суспільства спостерігається некероване, стихійне впровадження нових, запозичених цінностей західного суспільства без урахування ментально-психологічних особливостей суспільства.

Сучасне людство визначило систему цінностей, які носять загальнолюдський характер, є стабільними та пріоритетними для суспільства, знайшли закріплення у світових релігійних системах, національних конституціях. Думка дисертанта збігається з твердженням сучасних науковців, які

зазначають необхідність створення відкритого суспільства для діалогу національних культурних цінностей, їх інтеграції. Такий підхід не лише взаємозбагачує національні культури, але й створює умови для усвідомлення своєї унікальності. Саме в такому суспільстві можливе формування стійкої, диференційованої системи політичних суспільно-позитивних цінностей, які відповідали б уподобанням громадян, історичним реаліям та сприяли створенню демократичного суспільства. Відповідно до цього, в даному підрозділі розглядаються погляди сучасних науковців з питань визначення ідей-цінностей, аналізуються причини труднощів у процесі їх пошуку.

У другому підрозділі – “Становлення громадянського суспільства в Україні: трансформація ідеалу в соціальну реальність” – розглянуті умови становлення громадянського суспільства та його стан в сучасній Україні, визначені передумови для його формування. Громадянське суспільство визначається, як суспільство із високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних властивостей, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини; як суспільство рівноправних громадян, яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага. Зазначається, що громадянське суспільство передбачає стабільну систему горизонтальних соціальних зв’язків, суспільно-політичних орієнтацій і норм суспільної поведінки, що виростає безпосередньо із відносин власності, але не зводиться до них. Однією з умов виникнення громадянського суспільства є поява громадянина як самостійного суб’єкта, що усвідомлює себе індивідуальним членом суспільства, наділеним певним комплексом прав і свобод, і водночас несе відповідальність перед суспільством.

Дослідження стану демократизації, процесу становлення громадянського суспільства дало можливість зробити певні висновки. Так, з’ясовано, що Україна в процесі переходу від тоталітаризму до демократії “застрягла” на етапі перетворень. Влада не змогла втілити в життя задекларовані цінності, зупинилась в рамках перехідного періоду. Це значною мірою зумовлено нерозвинутістю соціальної та політичної структур, елементи яких могли б відображати, акумулювати й обстоювати на владному рівні інтереси відповідних соціальних спільнот, високим ступенем залишковості радянської адміністративної системи та низьким рівнем політичної культури населення.

Формування громадянського суспільства можливе лише за умов конструктивного діалогу влади з народом, динамічного розвитку держави і громадянських структур, гармонізації гілок влади. Вдосконалення громадянського суспільства залежить від цілої низки чинників: форми та видів власності, рівня розвитку середнього класу, історичних умов країни, системи суспільних і політичних інститутів. Важливою також залишається потреба в невідкладному прийнятті законодавчих актів, які б сприяли забезпеченню реальних прав і свобод громадян, створенню розвиненої мережі неурядових асоціацій та об’єднань громадян, зміцненню принципів демократії, можливості доступу громадян до інформації. З боку ж громадянського суспільства реалізуються наступні на-

прями діяльності: забезпечення функцій контролю над правомірністю дій органів державної влади; стимулювання громадської активності; досягнення дійового консенсусу між інститутами державної влади та широкими колами громадськості; створення позитивної соціально-психологічної атмосфери як у суспільстві в цілому, так і в його окремих сегментах; репрезентація інтересів усіх громадян як на місцевому, так і на загальнодержавному рівні; контроль за розподілом привілеїв у суспільстві.

Третій підрозділ – “Соціалізація особистості як основа формування і втілення системи політичних цінностей на національній основі” – присвячений визначенню та аналізу процесу соціалізації особистості. Розглядаються чотири етапи процесу соціалізації індивіда, їх особливості та завдання, взаємозв'язок та наслідки. Особливе місце відводиться періоду, на який припадає навчання молодшої людини у вищому навчальному закладі. Дослідження цього періоду дали підстави зробити висновки, що саме в цей період молода людина вступає в нову систему відносин з викладачами та ровесниками, набуває суб'єктивного політичного досвіду, оволодіває знаннями і навичками соціальної поведінки, формується її самостійність, активність, ініціативність, людина підготовка до професійної діяльності. В студентському середовищі створюється необхідне культурне, інтелектуальне підґрунтя, на основі якого ефективно відбувається формування суб'єктів політичної діяльності. Студентство, зазвичай, швидко та адекватно реагує на зміни в соціально-економічному, політичному житті країни, адаптується до цих змін, бере активну участь у процесі творення нових норм, цінностей, ідеалів, а не лише засвоює існуючу систему цінностей суспільства.

В дисертації наголошується на необхідності державної підтримки процесу політичної соціалізації. Така підтримка передбачає створення державної молодіжної політики, яка реалізується в системі соціальної роботи серед молоді, що забезпечує належні умови для її соціальної орієнтації та самореалізації як в інтересах суспільства, держави, так і у власних інтересах. Наслідком такої політичної соціалізації є створення “ідеального громадянина” – самостійного, відповідального, соціально активного суб'єкта політичного процесу, який готовий брати активну участь у політичному житті країни, реагувати на політичні події, має чітко сформовані інтереси та ідеологічні орієнтації. Такий громадянин знає та виконує правила політичної поведінки, що прийняті в конкретно взятому суспільстві.

Позитивні результати соціалізації молодшої людини, формування її стійкої громадянської позиції залежать від рівня сучасної освіти та системи політичного виховання. Саме тому обґрунтовується важливість підвищення рівня освіти, значення гуманітарної освіти, необхідність змін в її змісті, формах та методах, необхідність реформування освіти в Україні, створення системи громадянської освіти та системи політичного виховання. Це надасть шансів особистості бути залученою до про-

цесу формування середовища для гармонійного поєднання демократичних цінностей з комплексом національних традицій.

Третій розділ – *“Загальнонаціональні цінності та їх вплив на зміну політичної орієнтації українського суспільства”* – складається з двох підрозділів і розкриває проблеми співвідношення політичних цінностей сучасної України із загальнолюдськими цінностями.

У першому підрозділі – *“Інтеграція політичних цінностей сучасної України в систему загальнолюдських цінностей”* – дисертант розглядає зміни в духовному житті індустріального суспільства, які зумовлені досягненнями в економічній, соціально-політичній сферах західного суспільства. Наводяться результати наукових досліджень постіндустріального суспільства А.Етціоні, Р.Інглегарта, В.Іноземцева, А.Маслоу, О. Тоффлера, Л. Туроу, Ф. Фукуяма, Х.Хендерсона, Д. Ян-келовича та ін. Аналіз доробку цих вчених дає змогу стверджувати, що на сучасному етапі пріоритетними визначаються загальнолюдські цінності, помітний рух до зміни споживацьких орієнтацій постматеріальними цінностями, виникнення нового типу попиту – не стільки на продукти, скільки на стиль життя. Останній включає усвідомлення значення людського існування, прагнення до участі в процесі прийняття соціальних рішень, до соціальної справедливості, до широкого вибору соціальної ролі в межах більш естетичного та здорового оточуючого середовища. Гроші, як матеріальна винагорода за працю, поступаються місцем цінностям самореалізації, саморозвитку, участі в організації та керівництві виробництвом, визнання та поваги особистої гідності, спілкування. На перше місце також виходять такі цінності, як освіта, гарна сім'я, виховання дітей, цікава робота. В сучасному інформаційному суспільстві знання та інформація визначаються як важливі цінності, які визначально впливають на можливості робітника в нових соціально-економічних умовах. Зміна пріоритетів у бік визначення необхідності гармонійного існування суспільства з навколишнім середовищем призвела до усвідомлення суспільством екологічних цінностей найбільш актуальними для сьогодення.

Дисертант відзначає, що процес політичної модернізації постійно триває, залучає нові країни, позитивно впливає на пошуки шляхів розв'язання загальнолюдських, загальноцивілізаційних проблем. Разом з тим зазначаються негативні наслідки глобалізації: “вестернізація”, відірваність та значна залежність країн з низьким рівнем соціально-економічного розвитку від постіндустріального світу.

Збалансування світового і національного розвитку потребує: створення правової, соціальної, демократичної держави; зміцнення незалежності громадян від держави; забезпечення права вільного вияву особистістю своїх поглядів та думок, світогляду, вибору форм економічного та політичного життя, ідеології.

У другому підрозділі – “Формування ціннісної парадигми української молоді в процесі модернізації суспільства” – обґрунтовується необхідність дослідження соціально-політичного стану та ціннісних орієнтацій молоді в умовах трансформації сучасного українського суспільства.

Дисертант розглядає ряд причин, які впливають на формування політичної культури сучасної української молоді, переосмислення духовних цінностей, норм, ідеалів та ідей. Спираючись на дані соціологічних досліджень Українського науково-дослідницького інституту проблем молоді, дисертант відзначає, що трансформація суспільного життя вивела на перші місця цінності особистісного рівня, які забезпечують власні потреби та комфортне самопочуття. У системі ціннісних переваг і орієнтацій сучасної української молоді безперечно першість посідають цінності мікрорівня (сім'я, родичі, кохана людина, друзі). Тобто у молодих громадян України формується якісно нове сприйняття навколишнього світу крізь призму насамперед особистих інтересів. У нинішніх умовах молоде покоління найбільше стурбоване економічними проблемами, станом свого здоров'я, станом освіти в Україні.

В дисертації окреслюються можливі шляхи подолання духовної кризи сучасного суспільства, боротьби з негативними рисами, характерними для молодіжного середовища – максималізмом, нігілізмом, екстремізмом та ін. Одним з таких шляхів дисертант вважає залучення молоді до активної суспільно-політичної діяльності, участі в громадських організаціях, рухах. Зазначається, що молодь потребує цілеспрямованого впливу з боку держави на формування політичної культури та свідомості, що сприятиме вихованню законослухняних, соціально корисних суб'єктів політичної діяльності. Цілеспрямований вплив на формування політичної свідомості юнаків та дівчат, яка ще необтяжена стереотипами й ідеологічними догмами, інтеграція молодих людей у процес розбудови державності залежать також від політичних організацій, які повинні залучати молодь до активної діяльності.

Утвердження в суспільстві стійкої громадянської позиції молоді пов'язане насамперед із комплексом спеціальних заходів держави, спрямованих на створення сприятливих умов для розвитку підростаючого соціально активного покоління, його адаптацію до суспільно значущої життєдіяльності, створення реальних умов, стимулів і конкретних механізмів, орієнтованих на реалізацію інтересів і потенційних можливостей молодих громадян. Ця діяльність, як самостійний напрям соціальної політики, повинна сприяти розкриттю здібностей молодих людей, вибору життєвого шляху. На рівні держави необхідно підтримувати молодіжні організації, асоціації, які орієнтуються на консолідацію прогресивних суспільно-політичних сил, прагнуть до утвердження демократичних цінностей у суспільстві задля становлення молоді як самостійної й потужної соціальної сили з особливою самоідентифікацією.

Підкреслюється важливість спрямування зусиль на адаптацію молоді до світу дорослих, до можливостей і потенціалу громадянського суспільства задля вирішення не лише генераційних, статусних та соціальних проблем, а й значною мірою для активізації участі молоді у громадській діяльності. Розвиток структур та інститутів громадянського суспільства, залучення громадян, особливо молоді, до організованих форм законної суспільної та громадсько-політичної діяльності є важливою складовою розвитку політичної культури та виразником ступеня інтегрованості громадян у політичне життя.

У *“Висновках”* підбито основні підсумки дослідження, сформульовані практичні рекомендації щодо використання одержаних результатів.

У процесі з’ясування проблеми формування і втілення політичних цінностей виявлено, що зміна політичної системи в Україні, з одного боку, викликала значні трансформації в свідомості людей, у політичній культурі, але з іншого – в українському суспільстві досі залишається стійкою не виправдана ідеалізація тоталітарних нашеств. Це відбувається тому, що зміни не завжди позитивно та адекватно сприймаються усіма громадянами. А це, в свою чергу, призводить до розколу суспільства, втрати людиною віри у майбутнє, збайдужіння, аполітичності населення країни, а іноді й до конфліктів, руйнування базових підвалин політичної культури. У відповідності з цим важливим залишається питання визначення й формування нової системи цінностей, інтеграції ціннісних орієнтирів західного суспільства в структуру політичної культури українського суспільства.

Відсутність нових орієнтирів, домінування старих цінностей тоталітарного суспільства породжує неадекватність соціально-політичного життя потребам утвердження демократії. Відтак, інкорпорує західні цінності, слід враховувати ментальні, психологічні особливості, специфіку національної культури і на цій основі творити внутрішньополітичні та зовнішньополітичні умови для діалогу національних культур. Систематизація дослідницького матеріалу дозволила визначити, що формування політичної культури в умовах перехідного розвитку має відбуватися природнім шляхом через реформування інститутів та механізмів. Штучне соціальне відтворення веде до несприйняття, відторгнення нав’язаних змін у системі суспільного буття.

Аналіз соціологічних даних щодо стану політичної культури українців дає підстави стверджувати, що політична активність більшості населення знизилась, матеріально-побутові цінності переважають над суспільними. Один із шляхів виходу з кризи політичної культури українського суспільства сьогодні вбачається в необхідності розробки й створення стійкої диференційованої системи цінностей із визначенням системотворчих ідей-цінностей, які враховуватимуть історичні реалії, сучасні пріоритети, загальнолюдські цінності, сприятимуть створенню стабільного демократичного суспільства. Для їх визначення та формування розвиваючих цінностей на їх основі ак-

туально залишається проблема дослідження особливостей національної культури, її ментально-психологічних орієнтацій та врахування їх у процесі демократизації суспільства. Розглянуті ментально-психологічні характеристики, національні особливості культури українського народу дають право стверджувати, що Україна має значну, недооцінену, невитребувану культурну спадщину, врахування якої сприятиме більш швидкій інтеграції України до спільноти європейських суспільств.

З'ясовано, що умовою появи громадянського суспільства в Україні є становлення самостійного, відповідального громадянина, наділеного певними правами і свободами. Розгляд основних етапів становлення громадянського суспільства в Україні та умов його існування дозволив проаналізувати причини, які гальмують процес становлення його інституціональної основи. Доведено, що необхідною умовою для подальшого розвитку державності в Україні постає формування громадянської ідентичності. Цей процес передбачає консолідацію представників усіх етнічних спільнот, які мешкають на території країни, навколо проблеми створення системи громадянських цінностей, формування розвинених інститутів і механізмів громадянського суспільства. Консолідація суспільства навколо спільної для всіх ціннісної основи дасть змогу не лише забезпечити права і свободи людини, а й створити перспективи для формування нової української політичної нації на засадах міжетнічної толерантності.

Дослідження системи політичних цінностей дало підстави для переосмислення процесу соціалізації як свідомого засвоєння індивідом політичних норм, знань, особливостей національної культури. В якості бажаного наслідку політичної соціалізації визначено формування особистості з високим рівнем політичної активності, компетентності, інформованості, відповідальності, що передбачає значний рівень її політичної участі, громадянської свідомості. Аналіз процесу соціалізації дозволив з'ясувати, що особливої уваги потребує етап соціалізації особистості в студентському віці. Саме в цей період завершується процес формування особистості під впливом керованих чинників, молода людина засвоює нові для себе соціальні ролі, відбувається підготовка до оволодіння професійними вміннями, знаннями, навичками соціальної поведінки прийнятими в майбутньому професійному середовищі, побудова нових гармонійних відносин з ровесниками, викладачами, оволодіння знаннями й навичками соціальної поведінки, формується інтелігентність. Однак студентство потребує значної державної підтримки, оскільки в зазначений період молода людина ще не може вагомо впливати на поділ влади, політичні рішення, нести всю повноту відповідальності за їх наслідки.

З'ясовано, що молодь є найбільш вразливою та незахищеною на сьогодні категорією населення, яка потребує значної допомоги з боку держави. Така допомога може бути надана у вигляді розробленої та чітко вмотивованої державної молодіжної політики, яка реалізовуватиметься в сис-

темі соціальної роботи серед молоді, буде забезпечувати належні умови для соціальної орієнтації та самореалізації молоді як в інтересах суспільства, держави, так і у власних інтересах, за умов обов'язкової участі у ній молоді та молодіжних організацій. Прийняття законодавчих та нормативних актів, що відповідатимуть реальним цілям та ідеалам сучасного суспільства, запитам молоді, можливостям держави, створення системи сучасного політичного виховання та освіти, розвитку громадянської освіти сприятиме як становленню громадянина, так і ефективності процесу цілеспрямованої соціалізації.

Українська молодь засвоює основи політичної культури та поведінки, формує свою свідомість в умовах політичної нестабільності, незахищеності, порушення механізмів наступності, підвищеної динаміки змін в економічному житті держави, на тлі недостатньої виховної роботи з боку держави. Така ситуація не може не позначитись на формуванні політичної культури молодої людини, процесі її соціалізації. Порушення процесу засвоєння молодого людиною норм політичної культури суспільства веде до перетворення процесу соціалізації на псевдосоціалізацію, відторгнення молоді від існуючих культурно-історичних цінностей, її політичної пасивності. Тому однією з невід'ємних складових соціально-політичного реформування українського суспільства має стати подолання відторгнення молоді від культурно-історичних ціннісних надбань попередніх поколінь, органічне поєднання матеріальних та духовних цінностей, цінностей загальносуспільного та особистісного рівня, подолання пасивності молодого покоління в соціально-політичному житті країни.

**Основні наукові положення дисертаційного дослідження викладені
у таких публікаціях автора:**

1. Жабінець Н.В. Політичні цінності і перспективи гармонізації суспільних відносин // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – Одеса: Юридична література, 2000. – Випуск 9. – С. 222-225.
2. Жабінець Н.В. Проблеми і перспективи формування ціннісних орієнтацій сучасної молоді // Держава і право: Зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2001. – Випуск 14. – С. 425-428.
3. Жабінець Н.В. Зміна цінностей в умовах трансформації українського суспільства // Нова парадигма : Альманах наукових праць. – Запоріжжя, 2001. – Випуск 20. – С. 129-134.
4. Горбатенко В.П., Жабінець Н.В. Гуманістичні цінності та виклики XXI століття // Політологічний вісник. Зб. наук. пр.: – К.: Т-во “Знання” України, 2003. – Вип. 13. – С. 55-62 (автору належить ідея визначення та обґрунтуванням гуманістичних цінностей сучасного цивілізаційного розвитку).
5. Жабінець Н.В. Позитивні політичні цінності – важлива складова політичної культури демократичного суспільства // Борисфен. – 2004. – №2 (152). – С. 12-14.

6. Жабінець Н.В. Соціалізація особистості як основа формування і втілення системи політичних цінностей на національній основі // Нова парадигма: Альманах наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – Випуск 40. – С. 183-190.

7. Жабінець Н.В. Сучасні цінності в контексті розвитку політичної і правової системи України // Матеріали науково-практичної конференції “Становлення і розвиток правової системи України”. – К.: 2002. – С. 37-39.

8. Жабінець Н.В. Постмодерністські цінності сучасної цивілізації // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя: ЗДІА. – 2002. – Випуск 11. – С. 98-101.

9. Жабінець Н.В. Формування ціннісної парадигми постіндустріального суспільства // Вісник академії праці і соціальних відносин федерації профспілок України. – 2002. – Випуск 2(15). – С. 232-233.

10. Жабінець Н.В. Цінності політичного життя в сучасному вимірі // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. Запоріжжя: ЗДІА. – 2003. – Випуск 13. – С. 71-77.

11. Жабінець Н.В. Постматеріальні цінності // Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С.Шемшученка, В.Д.Бабкіна, В.П.Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – С. 529-530.

АНОТАЦІЯ

Жабінець Н.В. Політичні цінності та їх втілення у процесі демократизації українського суспільства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.03 – політична культура та ідеологія. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2006.

В дисертації розглянута система цінностей особистості, особливості формування політичної культури в умовах демократизації українського суспільства. Досліджуються позитивні цінності сучасного соціуму, розкриваються механізми формування цінностей в процесі життєдіяльності індивіда. Виявлені та показані цінності постматеріального суспільства, особливості формування загальнолюдських цінностей в Україні. Пропонуються шляхи створення системи політичних цінностей з урахуванням історичних, національних та ментальних особливостей українського суспільства. На основі комплексного дослідження соціологічних даних показано стан політичної культури української молоді в процесі модернізації суспільства, етапи процесу соціалізації молоді людини. В дисертації підкреслюється необхідність проведення державою молодіжної політики, яка

мала б за мету формування свідомої громадянської позиції, політично активного члена суспільства.

Ключові слова: політичні цінності, політична культура, політична соціалізація, постматеріальні цінності, загальнолюдські цінності, громадянське суспільство.

АННОТАЦИЯ

Жабинец Н.В. Политические ценности и их воплощение в процессе демократизации украинского общества. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.03 – политическая культура и идеология. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2006.

В диссертации рассмотрена система ценностей личности, особенности формирования политической культуры в условиях демократизации украинского общества. Система политических ценностей представлена как фактор, который ориентирует и мотивирует политическую деятельность и поведение субъектов политики, отображает взаимодействие личности с другими личностями и обществом в целом в процессе политической деятельности.

Анализируются трудности и деформации, которые возникли в процессе трансформации политической культуры, выявляются причины духовного кризиса в современном обществе. Предлагаются идеи, которые могли бы помочь в поисках путей выхода из сложившегося ценностного вакуума. Отмечается необходимость создания открытого общества для диалога национальных культурных ценностей, их интеграции с целью взаимообогащения национальных культур, создания условий для осознания своей уникальности.

Проанализированы взгляды современных ученых на проблему поиска стержневых идей-ценностей, вокруг которых возможно объединение других ценностей. В качестве таковых автором определены: свобода, справедливость, политическая стабильность, гражданское общество. Вместе с ними систему политических ценностей составляют развивающие ценности, к которым автор относит: законность; политическую лояльность; толерантность, склонность к компромиссам; ответственность; сознательное, непредвзятое отношение к изменениям; эффективное участие в политической жизни; безопасность; равенство; политический суверенитет; политический плюрализм; легитимность; постматериализм. Выявлены и показаны ценности постматериального общества, особенности формирования общечеловеческих ценностей в Украине. Предлагаются пути формирования системы политических ценностей с учетом исторических, национальных и ментальных особенностей украинского общества.

На основе комплексного исследования социологических данных показано состояние политической культуры украинской молодежи в процессе модернизации общества, этапы процесса социализации молодого человека. В диссертации подчеркивается необходимость проведения государством молодежной политики, которая бы имела целью формирование сознательной общественной позиции, политически активного члена общества.

Отмечается тенденция современного человечества к созданию гражданского общества, члены которого разделяют ценности демократического общества, обладают высоким уровнем политической культуры. Необходимым условием на пути к созданию такого общества является потребность в развитии структур и институтов, приобщение граждан, особенно молодежи, к организованным формам законной общественной, политической деятельности.

Ключевые слова: политические ценности, политическая культура, политическая социализация, постматериальные ценности, общечеловеческие ценности, гражданское общество.

SUMMARY

Zhabinets' N.V. Political values and their incarnation in the process of the democratization of Ukrainian society. – Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of the Candidate of Political Sciences on the speciality 23.00.03 – political culture and ideology. National pedagogical university by M.P. Dragomanov, Kyiv, 2006.

In the thesis the system of values of the person, features of creation of political culture in conditions of the democratization of Ukrainian society are considered. The system of political values are represented as such factor, that orients and develop political activity and behaviour of policy, subjects displays interaction of the person with other persons and society as a whole during its political activity.

The difficulties and deformations which arised during the transformation of political culture are analized, the reasons of spiritual crisis in a modern society are expozed. The ideas which could help findway out of such values vacuum are offered. The values of post-material society, features of creation of universal values in Ukraine are shown. On the basis of complex research of the sociological data the state of political culture of Ukrainian youth during modernization of a society, the stages of the process of socialization of young man is shown. In the thesis the necessity of realization by the state of youth policy which would have the purpose of creation of conscious public position, political active member of a society is underlined.

The tendency of modern humanity to create of the civil society which members divide values of the democratic society, have a high level of political culture is marked. A necessary condition on the way to

creation such society is the requirement in the development of structures and institutes of a civil society, joining of the citizens, especially youth, to development forms of legal public and political activity.

Key words: political values, political culture, political socialization, post-material values, universal values, civil society.